

Niektóre przymiotniki (najczęściej pochodzące od rzeczownika) nie stopniują się, np. *wieczorny, uliczny, poranny, wiklinowy, stalowy*, itp.

Przymiotnik zawsze stoi w związku zgody z określanym rzeczownikiem (występuje w tym samym przypadku, liczbie i rodzaju co określany przez niego rzeczownik).

W zdaniu przymiotnik jest najczęściej przydawką lub orzecznikiem.

Uwaga! Aby trafnie określić formy gramatyczne przymiotnika, zastanów się nad formami gramatycznymi określanego przez niego rzeczownika. Ponieważ te części mowy tworzą razem związek zgody, przymiotnik musi występować w tym samym przypadku, liczbie i rodzaju co określany przez niego rzeczownik.

Pamiętaj, że niektóre przymiotniki mogą mieć znaczenie rzeczownikowe.

Np. *Trzech chorych opuściło dzisiaj szpital.*

Wiódł ślepy kulawego.

Nieliczne przymiotniki, np. *ciekaw, łaskawy, gotowy, zdrowy, wesół*, mają w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju męskiego także formy krótkie, np. *ciekaw, łaskaw, gotów, zdrow, wesół*.

Przymiotniki *rad, wart, kontent* mają tylko formy krótkie.

Formy krótkie przymiotnika mogą pełnić w zdaniu jedynie funkcję orzecznika, np. *Bądź **zdrów**. Czy jesteś **kontent**?*

4. LICZEBNIK

Liczebnik służy do oznaczania liczby lub kolejności przedmiotów i osób. Jest to odmienna część mowy (liczebnik odmienia się przez przypadki – deklinuje się), która odpowiada na pytania: **ile? ilu? który z kolei?**

Liczebniki możemy podzielić na kilka grup:

- główne, np. *trzy, siedemdziesiąt, tysiąc*,
- porządkowe – często wyodrębniamy przedmiot, licząc miejsce, które zajmuje on w szeregu innych przedmiotów, pytamy wtedy **który z kolei?**, np. *drugi, dziesiąty, setna*,
- zbiorowe – służą do określenia pewnych zbiorów, gromad przedmiotów, np. *dziesięcioro kurcząt, pięcioro drzwi*. Używamy ich, gdy chcemy określić:
 - liczbę osobników niedorosłych, np. *czworo piskląt, siedmioro żrebiąt, dwoje dzieci*,

- liczbę osobników różnej płci, np. *pięcioro przyjaciół, dziesięcioro gości*,
- liczbę przedmiotów nazywanych przez rzeczowniki mające jedynie liczbę mnogą, np. *pięcioro sań, ośmioro skrzypiec*,
- w utartych połączeniach wyrazowych, np. *dziesięcioro przykazań, dwoje uszu*,
- ułamkowe – służą do określenia części czegoś; kiedyś były bardzo popularne, dziś w powszechnym użyciu są np. takie: *pół, półtora, ćwierć*, a dawniej np. *półtrzecia* ($2\frac{1}{2}$), *półczwarta* ($3\frac{1}{3}$), *półpiąta* ($4\frac{1}{4}$), itd.,
- nieokreślone – niezbyt precyzyjnie określają liczbę rzeczowników, np. *kilka samochodów, kilkanaście filmów, wiele osób*.

Liczebniki główne, porządkowe i nieokreślone odmieniają się także przez rodzaje (np. *pięć kwiatów, czterech chłopców*), a liczebniki porządkowe – przez liczby (np. *drugi szereg, trzeciej klasy*).

Uwaga! Liczebniki główne typu *tysiąc, milion, miliard* nie odmieniają się przez rodzaje, lecz są rodzaju męskiego i odmieniają się tak jak rzeczowniki (przez przypadki i liczby), a nie według deklinacji liczebnikowej. Liczebnika *pół* nie odmienia się.

Liczebniki możemy dodatkowo podzielić na proste i złożone (składające się z wielu wyrazów, np. *tysiąc dwadzieścia jeden*).

W liczebnikach zbiorowych wielowyrazowych tylko ostatni człon ma postać liczebnika zbiorowego, pozostałe człony mają postać liczebników głównych, np. *trzysta pięćdziesiąt dwoje dzieci*.

Liczebnikowi głównemu *jeden* – ze względu na znaczenie – nie odpowiada liczebnik zbiorowy.

Liczebnik pełni w zdaniu najczęściej funkcję przydawki lub orzecznika.

Uwaga! Aby trafnie określić formy gramatyczne liczebnika, zastanów się nad formami określanego przezzeń rzeczownika. Są one takie same. Pamiętaj jednak, że istnieją rzeczowniki, które nie odmieniają się przez liczby. Jeśli w rozpatrywanym przykładzie rzeczownik nie został podany, możesz dla ułatwienia utworzyć go samodzielnie, kierując się zasadami poprawności logicznej i gramatycznej.

5. PRZYSŁÓWEK

Przysłówek jest nieodmienną częścią mowy. Odpowiada na pytania **jak?** **gdzie?** **kiedy?**

Tak jak przymiotnik podlega stopniowaniu (prostemu, opisowemu i nieregularnemu). W sposób nieregularny stopniują się tylko cztery przysłówki:

<u>stopień równy</u>	<u>stopień wyższy</u>	<u>stopień najwyższy</u>
dużo	więcej	najwięcej
mało	mniej	najmniej
dobrze	lepiej	najlepiej
źle	gorzej	najgorzej

Przysłówek jest określeniem czasownika. Nazywa czas, miejsce i sposób wykonywania jakiejś czynności, np. *pisze (jak?) ładnie, mieszka (gdzie?) daleko, przyjdzie (kiedy?) jutro*.

Przysłówek pełni w zdaniu funkcję okolicznika miejsca, czasu lub sposobu.

6. ZAIMEK

Zaimek to część mowy, która zastępuje inną część mowy. Zaimek może zastąpić każdą samodzielną część mowy (czyli przymiotnik, rzeczownik, liczebnik i przysłówek) z wyjątkiem czasownika.

Istnieją dwa niezależne podziały zaimków:

I podział – ze względu na część mowy, którą zastępują:

- rzeczowne – zastępują rzeczownik, np. *kto, co, to, nic, on, nikt*
- przymiotne – zastępują przymiotniki, np. *jaki, taki, czyj, który, żaden, ten*
- liczebne – zastępują liczebniki, np. *tyle, ile, ileś*
- przysłowne – zastępują przysłówki, np. *jak, tak, siak, gdzieś, wtedy, wszędzie, tam*

II podział – ze względu na znaczenie:

- osobowe, np. *on, ona, ono, oni, one, my, wy*
- dzierżawcze – odpowiadają na pytania czyj? czyja? czyje?, np. *mój, twój, nasz, wasz, ich*
- wskazujące – mogą odnosić się do osoby lub rzeczy wskazanej przez towarzyszący wypowiedzi gest albo do osoby lub rzeczy nazwanej w poprzedniej wypowiedzi, np. *ten, tamten, ów, tutaj, tyłu*
- nieokreślone – odnoszą się do bliżej nieokreślonej osoby lub rzeczy, np. *ktoś, coś, jakiś, ktokolwiek, cokolwiek, jakkolwiek*
- pytające – odnoszą się do rzeczy, o którą pytamy, np. *jaki? gdzie? czyj? jak? kto? co?*

- względne – te same co pytające, tylko pełnią w zdaniu funkcję spójnika łączącego zdanie podrzędne z nadrzędnym, np. *kto, co, który, jaki*
- zwrotne – *się, siebie*
- upowszechniające – np. *wszędzie, wszystko, żaden, nikt*.

Zaimek przyjmuje właściwości tej części mowy, którą zastępuje, tzn. zaimki rzeczowne, przymiotne, liczebne odmieniają się tak jak rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki, zaś zaimki przysłowne – tak jak przysłówki – są nieodmienne.

7. PRZYIMEK, SPÓJNIK, PARTYKUŁA, WYKRZYKNIK – NIESAMODZIELNE I NIEODMIENNE CZĘŚCI MOWY

Przyimek

Przyimek jest nieodmienną i niesamodzielną częścią mowy (tzn. że nie pełni w zdaniu żadnej funkcji, czyli nie jest częścią zdania).

„Imię” to dawna nazwa tych części mowy, które odmieniają się przez przypadki. Stąd właśnie pochodzi nazwa – przyimek, ponieważ stoi przy imieniu, czyli przy rzeczowniku, liczebniku, przymiotniku, np. *pod stołem, w pięknym domu, po drugiej stronie*.

Przyimek wraz z rzeczownikiem tworzą wyrażenie przyimkowe, które może być samodzielną częścią zdania.

Uwaga! Wyrażeniem przyimkowym jest przyimek z rzeczownikiem tylko wtedy, gdy występują bezpośrednio obok siebie, np. *przed domem, obok drzewa*. W takim wypadku rozdzielanie wyrażenia przyimkowego na przyimek i rzeczownik jest błędem. Jeśli natomiast przyimek i rzeczownik są rozdzielone jakąś inną częścią mowy, wtedy nie tworzą wyrażenia przyimkowego, np. *przed ładnym domem, obok wysokiego drzewa*.

Przymyki dzielimy na **proste i złożone**.

Przymyki złożone z dwóch przymyków prostych piszemy **zawsze razem**, np. *zza, sponad, ponad*. Pisownia początkowego z-, s- w przymykach złożonych jest zgodna z wymową (*sprzed, znad, sponad, spomiędzy*).

Spójnik

Spójnik jest nieodmienną i niesamodzielną częścią mowy (nie pełni w zdaniu żadnej funkcji, czyli nie jest częścią zdania). Jego rola polega na

spajaniu, czyli łączeniu zdań współrzędnych i podrzędnych oraz wyrazów w obrębie zdania, np. *Wyjadę na dwór i trochę pobiegam. Piotr i Michał są przyjaciółmi.*

Wóz albo przewóz. Wyjadę nad morze, aby odpocząć.

Uwaga! Postaraj się zapamiętać, jakie spójniki wymagają użycia przecinka.

Nie stawiamy go przed spójnikami: **i, oraz, albo, lub, bądź, tudzież** – chyba że dany spójnik powtarza się, np. *Lubię i lody, i ciastka.* W zdaniu pojedynczym przecinek stawiamy tylko przed trzema spójnikami: *ale, lecz, czyli.* W pozostałych przypadkach przed spójnikami w zdaniu pojedynczym przecinka nie stawiamy (dotyczy to spójników: *a, czy, aż jak, niż*, chyba że powtarzają się w zdaniu). Te same spójniki występujące w zdaniu złożonym, wymagają użycia przecinka. W zdaniu złożonym stawiamy przecinek także przed wszystkimi innymi spójnikami.

Partykuła

Partykuła jest nieodmienną i niesamodzielną częścią mowy. Służy do:

- wzmocnienia sensu wypowiedzi *-że, -ż, -no*
Chodźże tutaj! *Podejdź no do mnie.*
- modyfikacji sensu wypowiedzi *chyba, pewnie, tylko, zwłaszcza*
Pewnie masz mało czasu. *Chyba pójdę do domu.*
- zmianie sensu wypowiedzi *nie, czy, -li, oby, niech, by*
Znaszli ten kraj? *Obyś miał rację!*

Z partykułą *-li* nie spotykamy się już właściwie we współczesnej polszczyźnie. Kiedyś używano jej bardzo często. Możesz przekonać się o tym np. w trakcie lektury „Krzyżaków” Henryka Sienkiewicza. Ma ona znaczenie partykuły *czy*.

Prawie wszystkie partykuły tworzą następującą grupę: *-li, czy, no, -że, niech, by, nie*. Jeśli przeczytasz je jednym tchem, otrzymasz łatwe do zapamiętania zdanie: *Liczy noże niech by nie*. W zdaniu tym występują same partykuły.

Niektóre partykuły są zrośnięte z innymi wyrazami, np. *zróbże, cóż, nieładnie*.

Mamy wtedy do czynienia z dwiema różnymi częściami mowy, np. *cóż* – zaimek *co* i partykuła *-ż*.

Pisownia partykuły *-by*

Partykułę tę piszemy **łącznie** z osobowymi formami czasowników, np. *zrobiliby, poszlibyśmy, zatańczylibyście*; ze spójnikami, np. *gdyby, jeśliby*;

z innymi partykułami, np. *niechby*. W pozostałych przypadkach (również po nieosobowych formach czasownika) cząstkę *by* piszemy osobno, np. *trzeba by, zrobiono by*.

Partykuła *by* może zmieniać pozycję w zdaniu, jednak nie zmieni to jego znaczenia, np. *Może przyszedł**byś** dzisiaj do mnie? Może **byś** przyszedł dzisiaj do mnie?*

Uwaga! Nie ma wyraźnej granicy między niektórymi partykułami a przysłówkami. Takie wyrazy jak: *istotnie, jeszcze, naprawdę, naturalnie, niestety, oczywiście, prawdopodobnie, przecież, rzeczywiście, wreszcie*, można traktować albo jako partykuły, albo jako przysłówki.

Wykrzyknik

Wykrzyknik jest nieodmienną i niesamodzielną częścią mowy. Służy do:

- wyrażania uczuć *ach, oj, o, aj, ojej, fe, fu*
- przywoływania kogoś *halo, hop hop, ahoj, hej, ej*
- naśladowania dźwięków otoczenia *puk, brum, stuk, plum, bum*.

Wykrzyknik oddzielamy od reszty zdania przecinkiem lub znakiem wykrzyknienia, np.

Ach, jaki piękny jest zachód słońca w górach.

Halo! mów głośniej.

8. PISOWNIA PARTYKUŁY „NIE” Z RÓŻNYMI CZĘŚCIAMI MOWY

Przeczenie *nie* piszemy łącznie z:

- rzeczownikami, np. *nieszczęście, nieprzyjaciel*
- przymiotnikami w stopniu równym, np. *nieładny, niedobry*
- imiesłowami przymiotnikowymi, np. *niemający, nieznany, nieugięty*
- przysłówkami w stopniu równym utworzonymi od przymiotników lub imiesłów przymiotnikowych, np. *nieskończenie, nieinteresująco*

Przeczenie *nie* piszemy oddzielnie z:

- czasownikami w formie osobowej i bezokolicznikami, np. *nie jem, nie spać;*
Wyjątki: *niepokoić, niedowiedzieć, nienawdzić, niedomagać, niewolić.*
- przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np. *nie gorszy, nie najlepiej*

- imiesłowami przysłówkowymi, np. *nie robiąc, nie wróciwszy*
- przysłówkami nieutworzonymi od przymiotników i imiesłowów, np. *nie dziś, nie tylko, nie całkiem*;
Wyjątki: niebawem, nieraz (często), niezbyt
- zaimkami, np. *nie ja, nie mój, nie tędy*;
Wyjątki: niektórzy, niejaki, nieco
- liczebnikami, np. *nie pierwszy, nie troje*;
Wyjątki: niejeden (wielu), niewiele
- wyrażeniami przyimkowymi, np. *nie dla was, nie z nią*;
Wyjątki: niezadługo (wkrótce)
- partykułami, np. *nie lada (wyczyn)*.

Uwaga! Z rzeczownikami, przymiotnikami w stopniu równym oraz imiesłowami przymiotnikowymi w stopniu równym przeczenie *nie* piszemy oddzielnie wówczas, gdy chcemy wyraźnie zaznaczyć przeciwstawienie.

Nie raz, nie dwa, ale dziesięć razy ci to powtórzę.

Nieraz widziałem ten film.

To nie przyjaciel, lecz wróg

Uważaj na nieprzyjaciół.

TEST I

- W którym punkcie znalazły się czasowniki dokonane i przechodnie?
 - prynieść, wyrwać, tańczyć, tęsknić
 - prynieść, wyrwać, poruszyć, oswoić
 - wyposażyć, przynosić, poruszyć, oswoić
 - namawiać, namówić, przeżyć, oswoić.
- Czasowniki w trybie rozkazującym to:
 - biegnij, powiedzmy, powiedział, niech mówią
 - niech powiedzą, słuchaj, zrób, zróbmy
 - biegną, słuchajmy, uważajcie, mów
 - niech mówi, chodź, baw się, skaczą.
- W czasownikach *mówilibyśmy, mówilibyście* akcent pada na:
 - trzecią sylabę od końca
 - czwartą sylabę od końca

- c) pierwszą sylabę od końca
d) drugą sylabę od końca.
4. Czasownik w 2. os., l. mn., r. męskoosobowym, t. przypuszczającym, stronie czynnej występuje w grupie:
a) poszliśmy, spędzali, mógłby
b) powiedziałem, mówiłby, popatrz
c) woleliby, byłbyś, byłeś
d) poszlibyście, idzie, pytałeś.
5. Czasowniki, które w czasie przyszłym mają formę złożoną to:
a) myć, skakać, mieć
b) pomagać, pomóc, robić
c) skakać, zrobić, myć
d) robić, skoczyć, myć.
6. Czasowniki mają znaczenie strony zwrotnej, jeżeli:
a) występują z zaimkiem „się”
b) są przechodnie
c) zaimek „się”, z którym występują, można zamienić na „siebie”
d) są dokonane.
7. Czasownik w trzech czasach występuje:
a) tylko w trybie rozkazującym
b) we wszystkich trybach
c) wyłącznie w trybie orzekającym
d) w trybie orzekającym i wyjątkowo w trybie przypuszczającym.
8. Formy osobowe czasownika to:
a) maluję, pomalowano, maluj
b) pieką, biegniemy, idą
c) biegnąc, pomagamy, patrzą
d) piec, wstań, poszłyby.
9. Zdanie: *Ojciec Piotra kupił w sklepie deskorolkę* po przekształceniu na stronę bierną będzie brzmiało:
a) Deskorolkę kupił w sklepie ojciec Piotra.
b) W sklepie ojciec Piotra kupił deskorolkę.
c) Deskorolka została kupiona przez ojca Piotra.
d) Deskorolka została kupiona w sklepie przez ojca Piotra.